

Лекція 7
Медичні правовідносини.
Правий статус суб'єктів медичних правовідносин

Лектор
к.м.наук, доцент кафедри патологічної анатомії, ННМІ СумДУ
зав. курсом «Судова медицина. Медичне право України»
Будко Ганна Юрївна

Право – це система загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що регулюють найважливіші суспільні відносини, які встановлюються й охороняються державою.

Суб'єктами права у теоретико-правовому викладі є учасники правовідносин, тобто носії суб'єктивних прав і обов'язків.

Правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що забезпечуються державою.

Основні ознаки правовідносин:

1. *Правовідносини виникають на основі норм права або укладання угоди.* Це означає, що правова норма втілюється в життя, направляє поведінку суб'єктів правовідносин визнаючи з одного боку вид і міру можливої поведінки (суб'єктивне право), і з іншого боку, належну поведінку, тобто виконання певних дій, чи утримання від них.

2. *Правовідносини характеризуються наявністю у сторін суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.* Це означає, що правовідносини – це завжди двосторонній зв'язок. Норма права, наділяючи правами одну сторону, накладає обов'язок на іншу сторону.

3. *Правовідносини – це суспільний зв'язок конкретних суб'єктів.*

По-перше, це означає, що в правовідносинах визначена зобов'язана сторона. Такі правовідносини виникають на основі заборонних норм (наприклад, норми особливої частини Кримінального кодексу України).

По-друге, в правовідносинах інколи точно визначається лише вповноважена сторона. Такі правовідносини виникають на основі вповноважувальних норм.

По-третє, в правовідносинах можуть бути визначені дві сторони. Такі правовідносини виникають на основі зобов'язуючих норм (наприклад, договір купівлі-продажу).

4. *Правовідносини – це такі суспільні відносини, в яких виконання суб'єктивного права і дотримання юридичного обов'язку забезпечується можливістю державного примусу.* В більшості випадків виконання суб'єктивного права, дотримання і використання обов'язку мають місце без застосування мір державного примусу;

5. *Правовідносини носять вольовий, свідомий і цілеспрямований характер.* Це означає, що реалізація правової норми, здійснення її приписів, тісно пов'язана з волею та правосвідомістю громадян, службових осіб, працівників державного апарату.

Об'єкти правовідносин – це ті реальні соціальні блага, які задовольняють інтереси й потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Їх поділяють на матеріальні, духовні блага, дії суб'єктів правовідносин, результат їхньої діяльності.

Суб'єктами правовідносин є: фізичні (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства) та юридичні особи; державні та громадські організації; різні спільності (трудовий колектив, нація, народ, населення відповідного регіону тощо); громадянське суспільство.

Суб'єкти правовідносин повинні володіти **правосуб'єктністю**, тобто здатністю бути носіями прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести юридичну відповідальність за свої дії.

Складові правосуб'єктності:

Правоздатність – це здатність суб'єкта бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Дієздатність – це здатність суб'єктів своїми діями набувати і самостійно здійснювати суб'єктивні права і виконувати юридичні обов'язки. Її поділяють на угодо- і деліктоздатність.

а) **угодоздатність** – це здатність суб'єкта правовідносин особисто своїми діями здійснювати і укладати цивільно-правові угоди.

б) *деліктоздатність* – це здатність суб'єктів правовідносин нести відповідальність (юридичну) за скоєне правопорушення.

Види дієздатності:

Статус особи	Види дієздатності фізичної особи				Недієздатність фізичної особи
	Часткова	Неповна	Повна	Обмежена	
Причини існування видів дієздатності.	Вік – особа не досягла 14 років.	Особа у віці від 14 до 18 років.	Фізична особа, яка досягла 18 років.	1) Якщо фізична особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на здатність усвідомлювати значення своїх дій. 2) Якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, азартними іграми і тим ставить себе чи свою сім'ю у скрутне матеріальне становище.	Якщо фізична особа внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.
Забезпечення прав та інтересів за відсутності повної дієздатності.	З метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав малолітніх встановлюється опіка.	З метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав неповнолітніх встановлюється піклування.		З метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав обмежено дієздатних встановлюється піклування.	З метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав недієздатних встановлюється опіка.
Відповідальність	Не несе відповідальності за завдану нею шкоду.	Несе відповідальність за порушення договору, за шкоду, завдану нею. Якщо в неповнолітньої особи недостатньо майна для відшкодування, додаткову відповідальність несуть її батьки.	Самостійно несе відповідальність.	Самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, що завдана нею іншій особі.	Відповідальність за шкоду, завдану недієздатною фізичною особою, несе її опікун.

Фізичні особи як суб'єкти правовідносин можуть бути громадянами України, іноземними громадянами, особами без громадянства, їх також можна поділити на приватних осіб, посадових осіб і спеціальних суб'єктів.

Юридичними особами визнаються організації, що мають особисте майно, можуть від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав, виконувати обов'язки, бути позивачами в загальному, арбітражному чи третейському суді, а також нести юридичну відповідальність за свої дії.

Медичне право – це комплексна галузь права, що включає сукупність правових норм, регулюючих суспільні відносини у сфері медичної діяльності.

Предмет медичного права – це суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення медичної діяльності.

Медична діяльність – це комплексна система, що включає організацію надання громадянам медичної допомоги, її безпосереднє надання в рамках профілактичних, діагностичних, лікувальних заходів, а також контроль якості медичних послуг, що надаються.

Медичні правовідносини – це результат впливу норм медичного права на поведінку суб'єктів медичного права, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки.

Передумови виникнення медичних правовідносин:

- норми права, в яких закріплюється теоретична модель можливих правовідносин;

- суб'єкти права з їх правосуб'єктністю;
- юридичні факти.

Об'єкт медичних правовідносин – це ті реальні матеріальні і духовні блага, на досягнення яких спрямована реалізація прав і обов'язків суб'єктів медичних правовідносин.

Об'єктами медичних правовідносин є особисті немайнові блага людини (життя і здоров'я), процес надання і результат медичної допомоги.

Медична допомога – діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.

Домедична допомога – невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюється на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані.

Реабілітаційна допомога – це діяльність фахівців з реабілітації у сфері охорони здоров'я, що передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію функціонування осіб, які зазнають або можуть зазнати обмеження повсякденного функціонування у їхньому середовищі.

Медична послуга – послідовно визначені дії або комплекс дій суб'єкта господарювання у сфері охорони здоров'я, спрямовані на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєнням і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами, які мають самостійне значення і використовується як основа планування їх обсягу та вартості.

Класифікація медичних правовідносин

I Залежно від співвідношення взаємних прав і обов'язків суб'єктів:

- *вертикальні*, що характеризуються наявністю в однієї сторони державно-владних повноважень щодо другої сторони відносин;
- *горизонтальні*, що характеризуються рівністю сторін.

II За напрямками діяльності поділяються на правовідносини у сфері:

- проведення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів;
- проведення заходів щодо профілактики виникнення особливо небезпечних інфекцій, проведення карантинних заходів тощо;
- надання безоплатної медичної допомоги;
- надання платних медичних послуг;
- здійснення заходів щодо програми добровільного медичного страхування;
- проведення медичних експертиз;
- здійсненні примусових заходів медичного характеру тощо.

III За ступенем визначеності суб'єктного складу:

1. *Абсолютно визначені* – варіант правових відносин, коли носієві права кореспондує невизначена кількість пасивно зобов'язаних суб'єктів права (надання екстреної медичної допомоги).

2. *Відносно визначені* – варіант правових відносин, коли носієві права кореспондують певні суб'єкти права (добровільне медичне страхування).

IV За характером дій зобов'язаного суб'єкта:

- *активні*, де обов'язком є здійснення певних позитивних активних дій (виконання професійних обов'язків);
- *пасивні*, що передбачають утримання від вчинення певних дій (нерозголошення лікарської таємниці).

V За строком дії:

- 1) короткострокові – здійснення разової дії;
- 2) середньострокові – проведення лікування;
- 3) довгострокові – закріплення за особою лікаря.

Групи суб'єктів медичних правовідносин:

1. *Суб'єкти, що отримують медичну допомогу (пацієнт, споживач послуг).*

2. Суб'єкти, що надають медичну допомогу (заклад охорони здоров'я та медичний працівник).

3. Суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення).

Суб'єкти, що отримують медичну допомогу (громадяни України, іноземні громадяни і особи без громадянства).

Суб'єкти, що надають медичну допомогу (державні, комунальні та приватні).

Суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення – фінансово-економічні, кадрові, соціальні, юридичні служби установ охорони здоров'я).

Підстави виникнення медичних правовідносин:

⊙ юридичний факт у вигляді події (госпіталізація у непритомному стані) або дії (згода на оперативне втручання), у свою чергу, дії можуть бути правомірними (надання медичної допомоги за зверненням пацієнта) або неправомірними (протизаконне вилучення органу для трансплантації);

⊙ відповідність спеціалізації лікувальної установи до захворювання пацієнта;

⊙ забезпечення поінформованості та компетентності пацієнта перед ухваленням рішення про згоду на медичне втручання;

⊙ наявність інформованої добровільної згоди від пацієнта на надання йому медичної допомоги лікувальним закладом;

⊙ пацієнт має договірну свободу, тобто вільно вирішує, буде лікуватися чині, а також питання про те, хто буде проводити лікування;

⊙ медичний заклад (в особі лікаря) не має договірної свободи, він зобов'язаний надати будь-які медичні послуги передбачені у цьому закладі за бажанням пацієнта.

Суб'єктом медичних правовідносин - пацієнтом - може вважатися особа за умови, як що вона:

а) виявила бажання або дала згоду на надання їй медичних послуг лікувальною установою, що здійснює необхідні медичні послуги:

- щодо особи, яка не досягла віку 14 років, а також особи визнаної недієздатною, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників;

б) за медичними показаннями потребує отримання медичної допомоги.

Згідно з п. 2 ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», у невідкладних випадках, коли існує реальна загроза життю хворого, згода хворого або його законних представників на медичне втручання не потрібна.

Ознаки індивідуалізації та правового статусу пацієнта (клієнта):

1. Імя.

2. Громадянство.

3. Вік.

4. Стан здоров'я.

5. Сімейний стан.

6. Стать.

Медичні дані:

1) відомості про фізичне і психічне здоров'я фізичної особи (групи осіб);

2) відомості про наявність (відсутність) захворювання;

3) причини його виникнення;

4) методи (способи) лікування;

5) відомості про індивідуальні особливості життєдіяльності організму.

Джерела медичних даних:

1) розповідь самої людини, знайомих, родичів, лікуючого лікаря;

2) зовнішній вигляд і стан людини;

3) медична документація.

Перелік прав законних представників пацієнта:

⊙ надання згоди на медичне втручання щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта) та пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним (ч. 3 ст. 284 Цивільного кодексу України, ч. 1 ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», п. 3.1 Наказу МОЗ України «Про затвердження тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді»);

- ⊙ надання дозволу на медичні послуги неповнолітнім пацієнтам від 14 до 18 років поряд з особистою згодою останніх (п. 3.1 Наказу МОЗ України «Про затвердження тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді»);
- ⊙ відвідування пацієнтів, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я (ч. 1 ст. 287 ЦК України, п. «к» ст. 6 Основ);
- ⊙ відмова від медичного втручання щодо пацієнта, який не є повнолітнім чи дієздатним (ч. 4 ст. 284 ЦК України, ч. 4 ст. 43 Основ);
- ⊙ отримання медичної інформації про дитину або підопічного (ч. 2 ст. 285 ЦК України, ч. 2 ст. 39 Основ);
- ⊙ присутність під час дослідження причин смерті та ознайомлення з висновками щодо причин смерті, а також оскарження цих висновків у суді (ч. 4 ст. 285 ЦК України, ч. 5 ст. 39 Основ);
- ⊙ свобода вибору в галузі охорони здоров'я щодо пацієнта віком до 14 років та пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним (ч. 2 ст. 284 ЦК України, п. «д» ст. 6, ст. 34, 36, 38 Основ), а саме:
 - а) право на вільний вибір лікаря;
 - б) право на вибір методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря;
 - в) право на вибір закладу охорони здоров'я;
 - г) право на вимогу заміни лікаря;
 - д) право на лікування за кордоном у разі неможливості надання такої допомоги у закладах охорони здоров'я України;
- ⊙ відвідування пацієнтів, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я (ч. 1 ст. 287 ЦК України, п. «к» ст. 6 Основ).

Суб'єктом медичних правовідносин заклади охорони здоров'я стають за наявності:

- а) укладеного з пацієнтом договору на надання медичних послуг (незалежно від способу укладення договору);
- б) організаційної єдності і відособленого майна, прямо або опосередковано призначеного для надання медичної допомоги;
- в) державній реєстрації у встановленому законом порядку;
- г) ліцензії на обраний вид діяльності;
- д) положення в статутних документах і дозволу органу управління охорони здоров'я на здійснення цього виду лікування;
- е) належної, підтвердженої документально кваліфікації медичного персоналу, що здійснює конкретні медичні втручання.

Лікуючий лікар – лікар закладу охорони здоров'я або лікар, який провадить господарську діяльність з медичної практики як фізична особа - підприємець і який надає медичну допомогу пацієнту в період його обстеження та лікування.

Лікуючий лікар обирається пацієнтом або призначається йому в установленому порядку.

Обов'язками лікуючого лікаря є своєчасне і кваліфіковане обстеження та лікування пацієнта.

Пацієнт вправі вимагати заміни лікаря.

В окремих випадках лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму.

Згідно зі ст. 34 Закону України «*Основи законодавства України про охорону здоров'я*» лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, за умови, що це не загрожуватиме життю хворого і здоров'ю населення.

Випадки реалізації права на відмову від надання медичної допомоги

- ⊙ лікар вже надає допомогу іншому пацієнту;
- ⊙ особа, що надає допомогу, у зв'язку із станом здоров'я фізично не придатна для надання допомоги;
- ⊙ на підставі результатів обстеження пацієнт не потребує лікарського догляду («уявний пацієнт»);
- ⊙ професійно необґрунтований визначений пацієнтом метод лікування;

- ⊙ якщо наданню медичної допомоги, що вимагається лікарем або пацієнтом, перешкоджає той факт, що це суперечить професійним положенням. У цьому випадку свобода совісті або особисті релігійні переконання можуть бути підставою для відмови лікаря в наданні допомоги;
- ⊙ пацієнт серйозно порушив обов'язок співпраці;
- ⊙ до лікаря ставляться образливо, а також є загроза заподіяння шкоди його життю та здоров'ю.

Підстави припинення медичних правовідносин

- ⊙ сторони виконали свої обов'язки;
- ⊙ на підставі *взаємного* волевиявлення сторін, які спільно дійшли висновку, що у запропонованій формі немає сенсу в подальшому лікуванні;
- ⊙ можуть бути припинені й без спільного волевиявлення. Це право є як у лікаря, так і у пацієнта у разі неможливості здійснення лікування або якщо лікування не дає результату;
- ⊙ пацієнт має право залишити медичний заклад і перервати лікування на власний розсуд (незалежно від стану здоров'я), що впливає зі свободи укладання договору. Це право обмежується лише у випадку, коли пацієнт становить під загрозу здоров'я інших;
- ⊙ смерть пацієнта.